

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КООПЕРАТИВНИХ УТВОРЕНЬ

PRIORITY DIRECTIONS OF NATURE PROTECTION ACTIVITIES OF COOPS

Сергій КУШНІР,
кандидат економічних наук,
Національний університет водного
господарства та природокористування, Рівне

Sergiy KUSHNIR,
PhD in Economics,
National University of Water Management and
Nature Recourses Use, Rivne

Розвиток природно-ресурсної сфери в першу чергу безпосередньо пов'язаний із соціально-економічним піднесенням сільських територій, на яких концентрується значна частка відновних природних ресурсів. На цих територіях не спостерігається достатнього рівня концентрації інвестиційних ресурсів, які дали б змогу реалізувати ряд проектів з раціоналізації використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. Кризові явища початку 90-х років XX століття, втрати перехідного до ринку періоду, наслідки глобальної фінансової кризи 2008-2010 років призвели до проявів деіндустріалізації сільськогосподарського виробництва, зниження показників результативності функціонування державних лісгосподарських підприємств, хаотичного та розбалансованого використання водогосподарських і природних водних об'єктів, що мультиплікативно позначилося на зниженні фіскальної віддачі господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу.

У переважній більшості сільських територій у структурі сільськогосподарського виробництва значна частка доданої вартості створюється особистими селянськими господарствами, в користуванні яких сконцентровані значні площі сільськогосподарських угідь, наближених до лісових і водних біоценозів. Дана категорія господарств не має необхідного фінансового та виробничо-технічного потенціалу для ведення невиснажливого й екологоорієнтованого сільськогосподарського виробництва, що проявляється в недотриманні агрохімічних умов господарювання, науково обґрунтованих сівозмін, принципів збереження цілісних земельних масивів. Вирішення перерахованих вище проблем значною мірою залежить від консолідації зусиль даної категорії господарств шляхом формування на їх базі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів природоохоронного спрямування, що й зумовило вибір мети цієї статті.

У результаті господарської діяльності особистих селянських господарств виникають значні обсяги побутових відходів, для складування яких у переважній більшості сільських населених пунктів відсутні полігони та умови для сортування. Сільські ради більшості територій не мають достатніх фінансових фондів для належної охорони й відтворення природно-ресурсного потенціалу й охорони навколишнього середовища. Обласний і районний рівні системи державного управління й місцевого самоврядування також не здатні повною мірою фінансувати природоохоронні проекти, які дадуть можливість упередити прояви виснажливого природокористування та мінімізувати згубний вплив промислових підприємств на навколишнє природне середовище.

Виходячи з того, що об'єктивно в середньо- та довгостроковій перспективі суттєвих зрушень у можливостях місцевої влади щодо нарощення обсягів фінансування природоохоронної діяльності і процесів відтворення природно-ресурсного потенціалу не відбудеться, необхідно консолідувати зусилля особистих селянських господарств щодо активізації заходів раціоналізації природокористування та обмеження екологодеструктивного впливу на територіях, які перебувають у їх власності й користуванні. Перспективною формою такої консолідації є кооперативна. Вже давно доведено доцільність створення споживчих і обслуговуючих кооперативів для галузей тваринництва й рослинництва, що свідчить про наявність інституціонального підґрунтя формування кооперативів природоохоронного та природно-ресурсного спрямування [1-4].

Кооперативи у природно-ресурсній сфері мають створюватися у формі неприбуткових комерційних організацій, коли прибуток розподіляється між учасниками відповідно до частки в статутному капіталі. Метою створення такого кооперативу є отримання природоохоронного ефекту, щоб зробити більш доступними екологічні блага та умови природокористування для всіх громадян і суб'єктів господарської діяльності відповідних сільських населених пунктів. На сьогодні інвестиційна привабливість таких населених пунктів є заниженою внаслідок відсутності певного обсягу екологічних благ та облаштованого простору для організації господарства у зв'язку з відсутністю спільної зацікавленості всіх членів громади і представників підприємницького сектора, що не створює підґрунтя для інвестиційного забезпечення проектів природоохоронного та природогосподарського спрямування.

Такого роду кооперативи мають створюватися для виконання певних завдань збалансованого розвитку природно-ресурсної сфери локальних територій, а саме:

- 1) заліснення малопродуктивних земель;
- 2) розробка проектів будівництва полігонів зберігання твердих побутових відходів;

3) переробка відходів сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва з метою формування енергетичної самодостатності сільських населених пунктів;

4) створення каналізаційних і дренажних систем, організація очищення русел річок та каналів, створення систем централізованого водопостачання, облаштування джерел питного водопостачання й водопостачання сільськогосподарського виробництва;

5) фінансування заходів з підготовки проектів землеустрою, нормативної грошової оцінки земель, продажу та оренди земель населених пунктів, упорядкування відносин

У статті запропоновано створювати сільськогосподарські кооперативи природоохоронного спрямування. Метою створення таких кооперативів є отримання природоохоронного ефекту, щоб зробити більш доступними екологічні блага та умови природокористування для всіх громадян і суб'єктів господарської діяльності відповідних сільських населених пунктів. Сільськогосподарський кооператив природоохоронного спрямування також виступає однією з найбільш оптимальних форм реконструкції гідротехнічних споруд меліоративних систем у зоні осушення.

In the article it is suggested to create eco-oriented agricultural coops. The aim of their creation is to get nature protection effect in order to make environmental assets and environmental management accessible for all citizens and market participants. The eco-oriented agricultural coop is also one of the most optimal forms of reconstruction the reclamation works in the drainage regions.

щодо використання «безгоспних» земель поза межами населених пунктів;

б) проведення комплексу берегоукріплювальних робіт і масштабних лісомеліорацій;

7) зберігання (будівництво спільних сховищ для зберігання сільгосппродукції), первинна переробка та збут сільськогосподарської продукції.

Основним мотивом створення кооперативів для виконання робіт, пов'язаних з раціоналізацією використання місцевого природно-ресурсного потенціалу, є неможливість поодиноці вирішити ці проблеми членами територіальних громад, а вирішення цих проблем є невідкладним з точки зору як екологічної доцільності, так і розвитку господарства сільських населених пунктів. Кооперування представників територіальної громади для розв'язання завдань збалансованого розвитку природно-ресурсної сфери зміцнює їх позиції у взаємовідносинах із великими землевласниками, районним і місцевим рівнем виконавчої та представницької влади, оскільки групові інтереси цементуватимуть об'єднанчі процеси в громаді та набуватимуть для місцевих жителів діяльного й безальтернативного характеру.

Одні учасники кооперативу зацікавлені в поліпшенні умов ведення сільськогосподарського й лісгосподарського виробництва, другі – у зберіганні та переробці відходів, треті – в доступності спільних для всіх екологічних і природно-ресурсних благ. Даний фактор і визначає основні цільові установки при створенні кооперативів у природно-ресурсній сфері.

Створення такого роду кооперативів дасть можливість розподілити роботи з екологізації господарства та раціоналізації природокористування серед жителів населеного пункту із залученням підрядних організацій, які виконуватимуть роботи, що потребують спеціального устаткування та професійних умінь, але при цьому вдасться не допустити посередницькі й обслуговуючі організації, які паразитують на недосконалому інституціональному середовищі сільського розвитку.

Вагомими чинниками активізації кооперативного руху у природно-ресурсній сфері є:

1) вигода від участі в масштабних ділових операціях, оскільки постійні витрати на управління розподіляються на більший обсяг робіт;

2) формування кооперативних маркетингових каналів, що дозволить учасникам кооперативу виходити на цільові ринки без участі посередників (ринок сільськогосподарської продукції, будівельних конструкцій, деревини, біологічних ресурсів, меблів);

3) розширення можливостей отримання прибутку не тільки від виробництва внаслідок створення умов для надання цілого комплексу послуг: водогосподарських, земле- і лісоохоронних;

4) кооператив дозволяє індивідуальний для кожного ризик розподіляти між усіма учасниками, що мультиплікативно вплине на подолання індивідуальної невизначеності;

5) створення можливостей надання різного роду послуг окремим особистим господарствам і територіальним громадам за ринковими цінами, якщо вони не є членами даного кооперативу [1].

Варто провести пілотні проекти щодо створення таких кооперативів на територіях сільських і селищних рад, наближених до обласних центрів та великих міських агломерацій. Такі сільські й селищні ради мають значні доходи в бюджеті місцевого самоврядування у зв'язку з тим, що нормативна грошова оцінка наближених до великих міст земель дозволяє отримувати значні надходження від земельного податку. Це створює передумови для того, щоб стимулювати фінансово-кредитні установи до надання кредитних ресурсів за зниженими процентними ставками для потреб природоохоронного сільськогосподарського кооперативу шляхом компенсації частини відсотків.

Отримані кредитні ресурси будуть спрямовуватися на оплату послуг з розробки проектів землеустрою, проектів будівництва

полігонів для захоронення твердих побутових та промислових відходів, купівлю й монтаж обладнання з виробництва паливних гранул із відходів лісосічного виробництва, придбання установок для виробництва торф'яного палива й організації продажу торфу у невеликих ємностях для потреб городництва, садівництва та дачного господарства.

Сільські та селищні ради можуть також виступати в ролі замовників щодо виконання кооперативом певного виду робіт, які вкрай необхідні для соціально-економічного піднесення прилеглих територій. Стимулювати кооперативи до виконання такого роду робіт місцеві ради будуть за допомогою надання відповідних преференцій, тобто субсидій, спрощення процедури укладання різноманітних бізнес-угол, надання земельних ділянок для будівництва полігонів захоронення промислових і побутових відходів. Враховуючи те, що на ринку будівельних і монтажних послуг у більшості регіонів вже сформувалося конкурентне середовище, вдале вирішення проблеми пошуку підрядної організації буде забезпечено завдяки участі місцевої влади у компенсації частини вартості послуг.

Природоохоронний сільськогосподарський кооператив, реалізуючи інтереси територіальної громади, повинен сприяти дотриманню екологічних стандартів, забезпечувати екологічний контроль, створювати стимули для перманентного відтворення місцевого природно-ресурсного потенціалу. Він також має забезпечувати умови для здійснення екологічно відповідальної діяльності інших суб'єктів підприємницької діяльності.

Важливим завданням природоохоронного сільськогосподарського кооперативу має бути забезпечення чистоти питної води та її доступності широким верствам населення. Незначна тривалість життя переважної більшості сільського населення значною мірою пов'язана з низькою якістю питної води. Для зменшення обсягів скидів шкідливих речовин у джерела питного водопостачання кооператив має налагодити постійний контроль за розміщенням сільськогосподарських угідь і внесенням мінеральних добрив, що значною мірою призводить до забруднення шкідливими для здоров'я людини хімічними сполуками природних водних об'єктів.

За допомогою сільських рад природоохоронні кооперативи мають вирішувати проблему розбудови інфраструктури водопостачання та очистки стічних вод. Це дасть можливість вирішити не тільки проблему впровадження технологій водопідготовки та водоочистки, а й сприяти приросту біологічних ресурсів у водоймах, що наближені до населених пунктів.

Кооперативні утворення необхідно створювати в адміністративно-територіальних одиницях, які відзначаються великими запасами місцевого природно-ресурсного потенціалу, але не мають значної кількості об'єктів галузей важкої індустрії. Таким регіоном є Рівненська область. Вона відзначається високим рівнем лісистості, наявністю значної кількості лісокористувачів (державних лісгосподарських підприємств та приватних підприємницьких структур), що формує утворення значних обсягів відходів лісосічного виробництва. Відходи утворюються як безпосередньо на території розрахункових лісосік, що призводить до захаращення лісових доріг та поширення різноманітних шкідників унаслідок гниття цих відходів, так і безпосередньо в місцях первинної переробки деревини. Унаслідок цього накопичуються значні обсяги відходів, що можуть слугувати ресурсною базою для виробництва екологічно безпечного палива. Більшість лісгосподарських підприємств на сьогодні так і не створили відповідної виробничо-технічної бази для переробки неліквідних лісосічних відходів, адже вони зорієнтовані переважно на освоєння найбільш цінних порід дерев і використання, як правило, ліквідної деревини.

Установки для виробництва паливних гранул на сьогодні пропонуються як вітчизняними, так і закордонними виробниками, є можливість їх отримати на умовах лізингу. Сільські ради можуть використати землі населених пунктів як заставу за умов отримання

банківського кредиту для купівлі такого обладнання. Створення підприємств із переробки лісосічних відходів дасть можливість комплексніше використовувати лісоресурсний потенціал, очищати розрахункові лісосіки від захаращеності, виробляти екологічно безпечно та доступне за ціновими параметрами паливо для найменш захищених верств населення.

Враховуючи те, що відродження сільських територій нині пов'язується не лише з розвитком аграрного сектору, необхідно максимальною мірою комерціалізувати саме природоохоронну діяльність. З огляду на це важливою складовою діяльності природоохоронного кооперативу має бути розбудова індустрії зеленого туризму. В першу чергу це стосується меліорованих земель, які внаслідок демонтування обслуговуючих їх гідротехнічних споруд були виведені з продуктивного сільськогосподарського обороту і піддаються масовому залуженню та залісненню, що розширює ареал ведення рибальства, мисливства та туристично-оздоровчої діяльності.

Тривалий період на осушених землях відбувається процес демонтування гідромеліоративних споруд. На переважній більшості територій колективні сільськогосподарські підприємства було демонтовано, а землі розпайовано. На цих територіях основними землекористувачами стали особисті селянські господарства, які не мають відповідного інвестиційного або виробничо-технічного потенціалу для реконструкції гідротехнічних споруд меліоративних систем. Це призводить до того, що на меліорованих землях не дотримується науково обґрунтований режим водокористування, що мультиплікативно впливає на зниження продуктивності сільськогосподарських угідь. В окремих районах поліської зони Рівненської області осушені землі становлять лівову частку всіх сільськогосподарських угідь. Тобто підвищення рівня капіталізації особистих селянських господарств безпосередньо пов'язується з більш ефективним використанням меліорованих земель.

Природоохоронна діяльність має стати невід'ємною складовою виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських кооперативів, оскільки виробництво сільськогосподарської продукції супроводжується цілим комплексом агротехнічних, агрохімічних та інших заходів, що можуть призвести до незворотних процесів у більшості біоценозів. У першу чергу мінімально необхідним комплексом природоохоронних заходів має супроводжуватися діяльність щодо обробітку ґрунтів, оскільки їх виснаження може різко погіршити природно-ресурсні передумови ведення прибуткового аграрного бізнесу.

Більше того, наявність мораторію на вільний оборот сільськогосподарських угідь змушує власників паїв укладати із сільськогосподарськими підприємствами угоди короткострокової оренди, а орендарі, не пов'язані довгостроковими договорами оренди, часто діють під впливом миттєвих інтересів, прагнучи отримати максимум при мінімальних витратах, і виснажують землю, не вкладаючи в неї ресурсів для відтворення первинних якостей. У кооперативі необхідно вести облік земель, що використовуються на умовах оренди, з метою виявлення проявів нераціонального та виснажливого землекористування окремими орендарями.

З огляду на це природоохоронна діяльність сільськогосподарських кооперативів має включати насамперед комплекс заходів щодо реконструкції гідротехнічних споруд, проведення берегоукріплення та розширення площ агролісомеліорації. Реалізація цього проекту безпосередньо стосується всіх учасників кооперативу, тому високою є ймовірність швидкої концентрації необхідних для реалізації проекту фінансових ресурсів, адже від цього значною мірою залежить продуктивність сільськогосподарських угідь переважної більшості особистих селянських господарств. Існуючі на сьогодні сільськогосподарські виробничі кооперативи є, звичайно, не найкращою кількістю колишніх колгоспів, оскільки переважна більшість працюючих на них не має належної мотивації до здійснення ефективної природоохоронної

діяльності, адже лівова частка результатів господарської діяльності присвоюється вищою керівною ланкою даної організаційно-правової форми аграрного бізнесу.

Необхідно створювати сільськогосподарські кооперативи на зразок тих, які функціонують у високорозвинених капіталістичних країнах. Такий кооператив створюється підприємцями-одноосібниками, які ведуть бізнес на власний розсуд і ризик, але не мають достатніх фінансових ресурсів для реалізації певних заходів, які дозволять підвищити рівень капіталізації власного бізнесу. За таких умов одноосібники об'єднуються в кооператив для того, щоб консолідацією ресурсів і організаційних можливостей виконати комплекс завдань, які сприятимуть покращенню умов ведення бізнесу кожним учасником кооперативного утворення. Одним із таких завдань є здійснення природоохоронної діяльності, що сприятиме відтворенню природно-ресурсної бази ведення аграрного бізнесу, забезпечуватиме стійкість агроландшафтів та унеможливуватиме деструктивний вплив на довкілля господарських об'єктів.

ВИСНОВКИ

Досвід попередніх років довів, що ряд проектів природоохоронного спрямування на сільських територіях не реалізується у зв'язку з недостатньою концентрацією інвестиційних ресурсів та індивідуальністю особистих селянських господарств щодо екологізації виробничо-господарської діяльності. **Щоб суттєво покращити рівень інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності та стимулювати особисті селянські господарства до перманентного відтворення природно-ресурсного потенціалу, необхідно інституційно оформити кооперативну форму ведення екологічного підприємництва.**

Активізація кооперативного руху у природно-ресурсній сфері дасть можливість:

□ розподілити роботи з екологізації господарства та раціоналізації природокористування серед жителів населеного пункту із залученням підрядних організацій;

□ сформувати кооперативні маркетингові канали, що дозволить учасникам кооперативу виходити на цільові ринки без участі посередників;

□ розподілити індивідуальний для кожного ризик між усіма учасниками кооперативу;

□ укласти угоди про розподіл продукції зі спеціалізованими видобувними підприємствами щодо використання місцевої мінерально-сировинної бази.

Сільськогосподарський кооператив природоохоронного спрямування також є однією з найбільш оптимальних форм реконструкції гідротехнічних споруд меліоративних систем. Обвальне зниження врожайності основних сільськогосподарських культур на осушених землях безпосередньо пов'язано з відсутністю фінансових ресурсів та мотивації селян-одноосібників щодо реконструкції гідротехнічних споруд. Кооперативна форма дозволяє поєднати зусилля основних користувачів осушених земель і тим самим забезпечити спільний для всіх ефект, що дасть змогу кожному з них вести більш прибуткове та невиснажливе сільськогосподарське виробництво.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Друге видання, доповнене і перероблене. – К.: Логос, 2001. – 380 с.
2. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – №4. – С. 3-18.
3. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформації / під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К.: ЗАТ «Нічлава». – 2006. – 704 с.
4. Саблук П. Т. Концептуальні засади раціонального землекористування у сільському господарстві / П. Т. Саблук // Раціональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України // Матеріали науково-практичної конференції, м. Одеса, 22-23 вересня 2011р. / ІПРЕЕД НАН України. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. – С. 36-42.